สัมผัสถิ่นปัญจาบ ภาคสนามอินเดียศึกษา

อภิรัฐ คำวัง

จากพาหุรัด ไปปัญจาบ

*เราๆท่านๆ*คงจะรู้จักมักคุ้นกับย่านพาหุรัด (ไม่มากก็น้อย) ซึ่งเป็นตลาดผ้าเก่าแก่กลางพระนครและเป็นชุมชนชาวอินเดียในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อมองชีวิตและสังคมที่พาหุรัดแล้ว สิ่งที่เห็นเป็นปลายทางของวัฒนธรรมอินเดีย โดยเฉพาะเรื่องศาสนาและวัฒนธรรมของชาวซิกข์ที่เข้ามาและดำรงอยู่ในเมืองไทย พาหุรัดเป็นที่ตั้งของคุรุดวารา (Gurdwara) ศาสนสถานของชาวซิกข์หรือผู้ที่นับถือศาสนาซิกข์ (Sikh) คนไทยเรานิยมเรียกว่าวัดซิกข์ ปลายทางที่พบเห็นในย่านพาหุรัดมีต้นทางมาจากปัญจาบ (Punjab) การไปสัมผัสปัญจาบถึงถิ่นที่จึงเป็นสาระที่จะเชื่อมระหว่างความเป็นชาวซิกข์แบบไทยกับความเป็นชาวซิกข์ปัญจาบี (Punjabi)

ปัญจาบได้รับการขนานนามว่าเป็นเมืองศาสนาและเมืองประวัติศาสตร์ หากศึกษาอารยธรรมอินเดียก็จำต้องทำความรู้จักและทำความเข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นในดินแดนแห่งแม่น้ำห้าสายหรือปัญจาบ (Punj-ab) และหลังจากที่พยายามค้นเรื่องราวของศาสนาซิกข์และชาวซิกข์ที่ค่อนข้างมีอยู่อย่างจำกัดในเมืองไทยมาได้พอประมาณ ในวันหนึ่งจึงคิดว่าถึงเวลาที่จะไปสัมผัสต้นทางที่เมืองอมฤตสาร์ (Amritsar) ตามเสียงลือเสียงเล่าอ้างต่างๆนานา

ปัญจาบนอกจากจะเป็นเมืองที่รุ่มรวยทางวัฒนธรรมแล้ว ยังสามารถมองมิติทางด้านรัฐศาสตร์เพราะปัญจาบเป็นพรมแดนที่แยกระหว่างฮินดูสตาน (Hindustan) กับรัฐอิสลามหลังจากที่อินเดียประกาศความเป็นเอกราชจากอาณานิคมอังกฤษในปี ค.ศ.๑๙๔๗ ทำให้ปัญจาบกลายเป็นพื้นที่สองส่วนมาจนถึงปัจจุบันนี้ รัฐปัญจาบในอินเดียกับรัฐปัญจาบในปากีสถาน

ด้วยความน่าสนใจหลายๆประการตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ภาคสนามในรายวิชาวิธีวิทยาในการศึกษาสังคมวัฒนธรรม (Methodology in Socio-cultural Studies) ผู้ศึกษาจึงได้ตัดสินใจเลือกไปปัญจาบเพราะจะช่วยทำให้ภาพของอินเดียศึกษาในมโนทัศน์เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น การท่องถิ่นอินเดียจึงเกิดขึ้นด้วยความอยากรู้อยากเห็น

สุวรรณวิหาร (the Golden Temple) ในเมืองอมฤตสาร์ รัฐปัญจาบ ประเทศอินเดีย

“สัตย์ศรีอกาล” ปัญจาบ

*ปัญจาบ*เป็นรัฐทางตอนเหนือของอินเดีย จากเมืองหลวงนิวเดลี (New Delhi) นั่งรถไฟขึ้นเหนือไปเรื่อยๆจนถึงปลายทางเมืองอมฤตสาร์ ใช้เวลาเกือบทั้งวันด้วยระยะทางกว่า ๔๕๐ กิโลเมตร ซึ่งตู้นอนปรับอากาศทำให้นั่งๆนอนๆและหลับๆตื่นๆ ชมวิวไปเรื่อยๆจากเช้าจรดเย็น

พอรถไฟวิ่งมาถึงสถานีอมฤตสาร์แล้ว มิตรใหม่ชาวซิกข์ก็มารับถึงชานชาลากันเลย เครือข่ายจาก Guru Nanak Dev University คอยช่วยเหลือและประสานงานให้ตั้งแต่ต้นจนจบรายการ

เมื่อก้าวแรกสัมผัสแผ่นดินถิ่นปัญจาบ จึงต้องกล่าวคำว่า “สัตย์ศรีอกาล” (Sat Sri Akal) เป็นคำทักทายภาษาปัญจาบีของชาวซิกข์ มีความหมายว่าสวัสดีในภาษาไทย พวกเราทั้งชาวไทยและชาว์ซิกข์กระชับมิตรกันในวันแรกที่สถานีรถไฟ จากนั้นมิตรชาวซิกข์ก็พาไปสถานที่เป้าหมายหลักทันที ซึ่งก็คือสุวรรณวิหาร (the Golden Temple) ที่พักในสัปดาห์แรกจะพักอยู่ในเขตสุวรรณวิหารหรือพักในเขตอภัยทาน โรงแรมหรือhotel เรียกว่านิวาส (niwas) เป็นนิวาสสำหรับนักท่องเที่ยวและผู้แสวงบุญที่มาพักค้างในระยะสั้นๆ

การมาอยู่ในเมืองศาสนาโดยเฉพาะการพักในเขตอภัยทาน กฎข้อแรกที่ต้องปฏิบัติก็คือเรื่องอาหารกับการปฏิบัติตน อาหารเป็นมังสวิรัติ ห้ามนำอาหารประเภทเนื้อสัตว์เข้ามาในเขตดังกล่าว และในช่วงระยะทาง ๒ กิโลเมตรรอบทิศเขตสุวรรณวิหารจะไม่มีร้านอาหารจำหน่ายอาหารประเภทเนื้อสัตว์และเครื่องดื่มประเภทแอลกอฮอล์ ที่นี่เขาจัดระเบียบสังคมตามหลักศาสนาได้ดีมาก ทุกคนเอาจริงเอาจังกับเรื่องนี้มาก (ดังนั้น หากใครอยากบริโภคเนื้อสัตว์ จะต้องเดินออกไปนอกเขต ไปในกิโลเมตรที่ ๓) กฎข้อต่อมาคือการเข้าสู่เขตชั้นในสุวรรณวิหารจะต้องถอดรองเท้าและโพกผ้าคลุมศรีษะ ข้อนี้ทำให้รองเท้าคู่เก่งจอดสนิทอยู่ในห้องพัก

ชมบรรยากาศการปฏิบัติศาสนกิจของชาวซิกข์ภายในสุวรรณวิหาร

ท่องถิ่นปัญจาบ

*ต้นเดือน*เมษายนเป็นฤดูร้อนที่ยังไม่ร้อนมากนักในปัญจาบ อุณหภูมิความร้อนจึงพอๆกับเมืองไทย ทำให้สามารถเดินเตร็ดเตร่ในเมืองอมฤตสาร์ได้อย่างสบายๆ กว่าสิบวันที่เดินเข้าๆออกๆสุวรรณวิหาร ทำให้ได้เห็นคลื่นมหาชนที่มาแสวงบุญทุกนาทีอย่างไม่ขาดสาย

เมืองอมฤตสาร์ถือได้ว่าเป็นเมืองสำคัญของรัฐปัญจาบ สำหรับความเป็นเมืองจากมุมมองที่เห็นสามารถแบ่งได้ออกเป็น ๓ เขต ได้แก่ เขตเมืองเก่า สุวรรณวิหารและพื้นที่บริวารถือเป็นเขตเมืองเก่าที่คับคั่งด้วยผู้คน รถราและเรื่องราว เขตเมืองใหม่ มีการขยายพื้นที่ทางธุรกิจออกไปอีกเพื่อรองรับกับความเจริญเติบโตในปัจจุบันและอนาคต เขตชนบทเป็นพื้นที่รอบนอกเมืองอมฤตสาร์ที่เป็นหมู่บ้านและพื้นที่กสิกรรม

ในช่วง ๓–๔ วันแรก เป็นช่วงการปรับตัวและการทำความรู้จักกับสถานที่ต่างๆ การเดินไปตามซอกซอยช่วยทำให้เห็นชีวิตและสังคมในเมืองเก่า คนกลุ่มหนึ่งมาเพื่อแสวงบุญหรือท่องเที่ยว อีกกลุ่มหนึ่งมาเพื่อค้าขาย และอีกหลายๆกลุ่มมาด้วยเป้าหมายที่แยกย่อยต่างๆกันไป มองไปมองมาตามตรอกซอยที่แยกย่อยลึกเข้าไปเรื่อยๆ ดุจใยแมงมุม ก็เริ่มหลงทางเสียแล้ว เดินกลับไม่ถูก พอถามทางกับแต่ละคนก็กลับชี้ไปหลายทิศ (อันที่จริงทุกทิศสามารถเดินกลับไปสู่ทางหลักได้ แต่ตอนแรกไม่รู้) สุดท้ายแล้วจึงต้องเลือกโบกสามล้อกลับนิวาส เป็นทางออกที่สบายเท้าที่สุด

บนถนนเส้นทางเข้าออกสุวรรณวิหารเน้นเป็นถนนคนเดิน จะเปิดให้เฉพาะรถเล็กประเภทจักรยาน มอเตอ์ไซค์และสามล้อถีบเท่านั้น จะเปิดให้พวกรถใหญ่วิ่งได้บ้างตามกำหนดเวลา

มองชีวิตของผู้คนบนถนนและตลาดในเมืองเก่าอมฤตสาร์

จากบทเรียนในสองวันแรกทำให้วางแผนเดินถนนใหม่ ตอนเช้าเข้าวัดและกินข้าววัด ตอนบ่ายออกนอกวัดไปเฉพาะบางจุด ตอนเย็นเดินถนน ตอนกลางคืนกลับมาเข้าวัดและกินข้าววัดอีกรอบหนึ่ง เดินถนนจะเดินเฉพาะเส้นหลัก เดินในซอยต่างๆจะเข้าไปลึกนิดหน่อยแล้ววกกลับทางเดิม และหลังจากที่พระอาทิตย์ตกดินแล้วจะเดินในเส้นทางที่คุ้นเคยและจุดมีคนเดินมากๆเท่านั้น สัญจรในระยะใกล้นั่งสามล้อถีบ ไประยะไกลนั่งสามล้อเครื่องหรือ auto-rickshaw

ทุกวันเป็นวันดีทั้งนั้น ทุกคนจึงมาอมฤตสาร์ทุกโมงยาม พลอยทำให้ตามตลาดร้านค้ารอบๆเมืองดูจะคึกคักอยู่ตลอดเวลา พอถึงวันสุดสัปดาห์สุวรรณวิหารยิ่งแนบขนัดไปด้วยมหาชน บ้างก็อุ้มลูกจูงหลานมาด้วย กลายเป็นวันของครอบครัวและสถานที่สำหรับทุกครอบครัวซึ่งจะต้องพาเด็กๆมาทำบุญ ใครก็ตามที่ชมสุวรรณวิหาร มักจะได้เห็นทั้งชีวิตน้อยๆซึ่งชอบวิ่งเล่นอย่างร่าเริงไปจนถึงชีวิตที่เหลือน้อยซึ่งต้องพยุงมาส่ง ชนทุกชั้นสามารถเดินเข้าออกสุวรรณวิหารที่เปิดรับจากประตูทั้งสี่ทิศด้วยเกียรติและศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกันของความเป็น

มนุษย์ ทลายสถานะความแตกต่างทางเชื้อชาติและชนชั้นวรรณะ ผู้ที่นับถือศาสนาต่างๆสามารถเข้าไปเยี่ยมชมทางศาสนสถานยินดีต้อนรับทุกคน

มองชาวซิกข์ในสุวรรณวิหาร จากความศรัทธาและการปฏิบัติศาสนกิจ

ใครหิวก็ขอให้เดินไปที่ครัวพระศาสดา ลักษณะคล้ายโรงเจ เปิดให้ทุกคนเข้าไปกินข้าวได้ตลอดเวลา ครัวพระศาสดามีหลักปรัชญาที่น่าสนใจหลายประการ เน้นบริการอาหารอันเป็นปัจจัยของการดำรงชีวิต บริการอาหารให้กับชนทุกชั้น โดยทุกคนจะต้องนั่งกับพื้นและกินจากถาด ไม่ว่าคุณจะเป็นมหาเศรษฐีหรือขอทานก็มีสิทธิ์รับอาหารอย่างเดียวกันในภาชนะที่เหมือนกัน ส่วนผู้ที่มาให้บริการส่วนใหญ่เป็นชาวซิกข์ที่มีจิตอาสาและเดินตามรอยวิธีการปฏิบัติตนตามแบบอย่างพระศาสดา เน้นบริการทุกระดับด้วยใจ จึงพบเห็นอาสาสมัครทุกเพศทุกวัยรวมกลุ่มกันหั่นผักล้างถาดและเสิร์ฟอาหาร เด็กๆทั้งหญิงชายมักจะมาช่วยงานในครัวกับแม่ ภาพน่ารักๆของพวกเด็กๆในครัวทำให้ใครหลายๆคนต้องหันไปมองอย่างชื่นชม หนุ่มสาวหลายคนมาช่วยกันล้างถาด บางคนไม่สามารถมาเข้าร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ได้ก็อาจจะนำทรัพย์หรือเครื่องครัวบางอย่าง เช่นมีดหรือเขียงมาบริจาคให้กับทางครัวก็ได้

เด็กๆและอาสาสมัครในครัวพระศาสดา

ใครจะไปนึกว่าอยู่ๆในวันหนึ่งจะมีคนไทยไปนั่งหั่นผักและยืนล้างจานร่วมกับชาวซิกข์ในครัวพระศาสดา พวกเขาดีใจมากที่ชาวต่างประเทศเข้าไปเป็นอาสาสมัครด้วย บรรยากาศในโรงล้างภาชนะสนุกสนานมาก ทุกคนจะแย่งกันล้างภาชนะ สิ่งที่คนทั่วไปมองว่างานพวกนี้เป็นสิ่งต่ำต้อย แต่พระศาสดาในศาสนาซิกข์ได้สอนเอาไว้ว่างานทำความสะอาดจะเป็นวิธีการฝึกจิตใจให้อ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ ยิ่งรวยเท่าไรยิ่งมีตำแหน่งใหญ่โตสูงขึ้นเท่าใดก็ยิ่งต้องกดจิตไม่ให้ผยองว่ารวยว่าใหญ่โต ให้รู้จักมานั่งกินข้าวกับพื้น ลงมือปฏิบัติด้วยกิจกรรมเล็กๆน้อยๆ ได้แก่ ล้างจาน เก็บขยะ กวาดพื้น ขัดรองเท้า สิ่งเหล่านี้เป็นบันไดสู่การทำความดี สำหรับการอยู่(ใกล้)วัดและได้ลงมือปฏิบัติก็ช่วยทำให้จิตใจเบิกบานแจ่มใสและอิ่มเอิบกับการทำความดี แถมยังได้ข้อมูลดีๆกลับเมืองไทยอีกหลายถาด (?)

ในสัปดาห์ที่สอง เปลี่ยนชีวิตจากการอยู่เมืองไปสัมผัสชนบท หมู่บ้านออกนอกเมืองไปราวครึ่งชั่วโมงหรือกว่า ๖๐ กิโลเมตร เครือข่ายมิตรชาวซิกข์จัดหาบ้านในชุมชนชนบทชาวซิกข์ที่น่าอยู่ให้พักและเก็บข้อมูล

ที่หมู่บ้าน Chananke ในเดือนเมษายนเป็นฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวสาลี ชาวนาปลูกข้าวสาลีเพื่อนำไปเป็นวัตถุดิบทำแป้งสาลี และเพื่อนำมาทำโรตีซึ่งอาหารหลักของชาวปัญจาบีและชาวอินเดียอีกหลายภูมิภาค สัมผัสถิ่นปัญจาบทำให้ได้เห็นวิถีชีวิตของชาวนาและวิถีชุมชนชนบทอินเดีย เพราะไปทางไหนก็มีแต่การเกี่ยวข้าวสาลี ส่วนใหญ่เกี่ยวด้วยมือ แรงงานจากสมาชิกครอบครัว พ่อแม่และลูกๆลงแรง ข้อนี้บ่งบอกว่าคนทุกรุ่นอยู่หมู่บ้าน ชาวนาอีกส่วนหนึ่งหันไปจ้างรถเกี่ยวแทน

ชุมชนชนบทปัญจาบ พื้นที่ภาคสนามชนบทอินเดียศึกษา

ชีวิตชาวนาในชุมชนชาวซิกข์

ชาวบ้านตื่นเต้นมากกับการมาเยือนของชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะพวกเด็กๆที่คอยแอบมองคนแปลกหน้าที่น่าแปลก เพราะไม่ไว้หนวดยาวๆแบบชายอินเดียหรือชายซิกข์ แต่เมื่อได้โพกผ้าแบบชาวซิกข์แล้วก็ทำให้ความแปลกลดลง นี่เป็นการปรับตัวให้เข้ากับถิ่นที่ (ผ้าโพกทำหน้าที่ได้ดีกว่าหมวกเสียอีก)

๒ – ๓ วันในหมู่บ้านก็ตะลอนทัวร์กลางแดด ไปดูบ้าน วัด และโรงเรียน เข้าไปเยี่ยมบ้านหลังไหน เจ้าของบ้านนั้นก็ยกชานมร้อนๆพร้อมขนมปังมาต้อนรับแขก (ที่ไม่ใช่แขก) อันเป็นธรรมเนียมปกติของชาวอินเดีย แต่สำหรับในการเก็บข้อมูลนั้นสร้างความลำบากอยู่มิใช่น้อยเลย ในเมื่อต้องไปถึง ๕ บ้าน ทำให้ต้องดื่มชามากกว่า ๕ ถ้วย (บวกกับต้องดื่มชาในบ้านที่พักด้วย ต้องดื่มเช้าและดื่มเย็น) ทำให้งานนี้ซึมซับชาไปทั่วร่างกายเลยทีเดียว

มิตรภาพที่เกิดในหมู่บ้านสร้างความประทับใจเป็นอย่างมาก แต่เสียดายที่อยู่ได้ไม่นานนัก เพราะยังมีกำหนดไปในที่แห่งอื่นๆอีก ความอบอุ่นที่ได้รับยังคงรู้สึกและสัมผัสได้อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าจะกลับมาถึงมหิดลแล้วก็ตาม

เรื่องราวในหมู่บ้านยังมีสิ่งที่น่าศึกษาและมีเรื่องน่าสนใจอีกมากมาย ทว่ากาลเวลาไม่เคยรอใคร ชั่วโมงของการลงพื้นที่ภาคสนามในปัญจาบ ๒ สัปดาห์ถือเป็นการจิบน้ำชาถ้วยใหญ่ ได้สัมผัสพอหอมปากหอมคอจากของจริงและจากเหตุการณ์จริง และโดยภาพรวมของการลงภาคสนามในครั้งนี้ การได้เดินทั้งบนถนนในเมืองเก่าและหมู่บ้าน ระหว่างทางกับทุกย่างก้าวที่ผ่านย่อมได้เห็นหลายสิ่งหลายอย่าง การดำเนินอยู่ในวันปัจจุบันที่สุวรรณวิหารหรือที่ในหมู่บ้านช่วยสร้างประสบการณ์ใหม่ๆต่ออินเดียศึกษา ซึ่งจะต้องนำไปขบคิดต่อไป

๑ กันยายน ๒๕๕๓

มหิดล ศาลายา

ขอขอบพระคุณ

รศ.ดร.โสภนา ศรีจำปา (ศูนย์ภารตะศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล)

Dr.Amarjiva Lochan (University of Delhi)

เครือข่ายจาก Guru Nanak Dev University (Amritsar, Punjab)

ครอบครัว Mr.Jarmanjit Singh (Amritsar, Punjab)